

לדופקי בתשובה

בס"ד
עש"ק פר' שופטים
שנת תשס"ט לפ"ק
שנה ז'
[כל הזכויות שמורות]

ידיל עיי חברת יגדיל תורה
שע"י ביהמ"ד החסידי בעלזא
(סט. קילדס) לונדון יע"ו
בנשיאות כ"ק מרן אדמו"ר שליט"א
העזרת והארות יתקבלו בתשרי
אנל העורך ח"י שלמה דוד קליין
בטל' פקס' 00442088090840

שאלה. עי שהקיא את אכילתו, האם יכול עוד לברך ברכה אחרונה.

תשובה.

- [א]. אם הקיא הכל אינו מברך ברכה אחרונה.
- [ב]. ובמסופק אם הקיא הכל אזי אם אכל לחם יותר מכזית ומרגיש עוד הרגשת שובע יכול לברך ברכהמ"ז, ואם אינו מרגיש עוד הרגשת שובע יראה לשמוע ברכהמ"ז מאחר, אבל לא יברך בעצמו ברכהמ"ז.
- [ג]. ובאכל כל שאר דברים חוץ מפת קיימא לן ספק ברכות להקל ולא יברך, אבל בודאי אם יוכל לצאת מאחר שיעשה כן לצאת מידי ספיקו.

נמי החיד"א בספרו ברכ"י (ר"ח אות א') אלא שעל ראייתו מדברי הרא"ש במטעמת, כותב דיש מקום לומר דאין ראייה דדילמא כשירד במעיו, ברכה ואיסור שוו בשיעוריהון וצריך להתיבש בדבר, עכ"ד.

העולה מדבריהם לדעת ה'קול אליהו' מברכין על הנאת גרון וממילא אף בהקיא את מה שאכל צריך לברך ברכה אחרונה שהרי הנאת גרון היתה, ולדעת הפנים מאירות והאמרי בינה הברכה נתקנה על הנאת מעיים וממילא אם הקיא את מה שאכל אין צריך לברך ברכה אחרונה. וכן הביא בכה"ח (סי' ר"ח סק"ג) מס' דב"מ בהגה"ט אות א' שהשיג על דברי ה'קול אליהו. וכן העלה במנחת חינוך מצוה ש"יג (ח"ב עמ' תפ"ד, מהדו' מכו"ן י-ם) בפשיטות דאין מברכין על הנאת גרון לחוד רק בצירוף הנאת מעיו, ולכן כותב דאם אכל והקיא חוזר ואכל אפילו כל היום אינו חייב בברכת המזון. ועי' גם בשו"ת חינוך דחיי (סי' פ"ד).

טעם לפטור דלא גרע מנתעבל

והנה בשו"ת קול אליהו הזכיר בתוך דבריו טעם לפטור אותו מברכת המזון מפני דהוי כמו נתעבל, אלא שדוחה אותה דמסתמא נשאר משהו מזון במעיו וממילא יכול לברך, והנה כ"ז הוא לשיטתו דס"ל דאפשר לברך גם על הנאת גרון ולכן אינו תלוי אם נשאר במעיו שיעור כזית או לא, דכל שגרוננו נהנה מכזית מברך ברכה אחרונה, אבל לדין דעיקר חיוב ברכה אחרונה היא על הנאת מעיים אינו יכול לברך עדיין כיון שלא נשאר כזית במעיו. וכן כתבו להלכה בברכ"י, הו"ד בשערי תשובה (ריש סי' ר"ח) בקיצור שו"ע (סי' נ"א סט"ו) ובכה"ח (שם) ובשו"ת שבט הלוי (ח"א סי' ר"ה בהערות לסי' ר"ח, וח"ו סי' סוף סי' כ"א). וכן העלה בשו"ת חינוך דחיי (שם) ועי' גם בשו"ת הר צבי (או"ח סי' סק"ג) ובספרו מקראי קודש (פסח ח"ב סי' ל"ד). ועי' שו"ת שבט הקהתי (ח"ה סי' מ') מה שהעיר ע"ז מדברי החו"א (סי' כ"ח סק"ד) ומה שמיישב שם.

הדין כשהוא מסופק אם הקיא הכל

והנה כסברא הנ"ל דהוי כנתעבל כתב נמי בס' נזירות שמשון הו"ד בס' ארחות חיים ובשו"ת מחזה אברהם (שכטר, סי' כ"ז), והוסיף הנזירות שמשון דאע"ג ד"ל שמוא לא הקיא הכל, מ"מ הו"ל ספיקא דרבנן, עכ"ד. והנה לכאורה מיירי דלא שבע מהפת [עיי' בנו"ש דמיירי נמי באכל פת] ומשו"ה כותב דהוי ספק דרבנן, דאי מיירי דעדיין נשאר שבע מהפת מדוע הו"ל ספיקא דרבנן. ועי' בכן איש חי (חוקת סי"ג) שכתב שאם אכל לחם והקיא ומסופק אם נשאר כזית במעיו לא יברך בהמ"ז אלא ישתדל לאכול שוב כזית לחם ולברך עליו או שיצא בבהמ"ז מאחר או שעכ"פ יברך ללא שו"מ ויהררה את השו"מ בליבו, עכ"ד. ולכאורה ג"כ מיירי במקרי שלא שבע מהפת [וראיתי מציינים לספרו שו"ת תורה לשמה סי' קכ"ה, ואין הספר תח"י כעת].

וכ"כ בס' ברך את אברהם (סי' נ"ד ס"ז הו"ד בס' שערי הברכה) דאם מסופק כן לאחר אכילת פת חוזר ומברך דהוי ספק דאורייתא. ועי' גם בשו"ת אורח ישראל (להגרי"י גרוסמן סי' י"ט) שכתב שאם מרגיש ששבע מהפת ומסופק אם הקיא הכל או רק חלק מהפת, חייב לברך בהמ"ז, ואם אכל רק כזית או קצת יותר והקיא אינו חייב בבהמ"ז, וכן אם אכל כזית מצומצם כיון שנשאר חלק בין השניים הרי"ז כאילו אכל פחות מכזית ואינו מברך בהמ"ז.

שו"ר בס' מעשה איש (ח"ג עמ' קכ"א) שהורה החו"א שהאוכל ואחר כך הקיא, יברך ברכת המזון, שהרי בשעת אכילה היה שבע, ודלא כמש"כ בקיצור שו"ע דלא גרע מנתעבל, שהרי מסתמא נשאר עדיין ממה שאכל בסעודה זו.

חיוב ברכהמ"ז על הנאת גרון או על הנאת המעיים

הנה שורש השאלה היא אם החיוב של בהמ"ז היא משום הנאת גרוננו או משום הנאת מעיו, דאם החיוב היא על הנאת גרוננו אזי אף בהקיא את מה שאכל חייב בברכהמ"ז כיון דהיתה לו הנאת גרון, אבל אם חיוב ברכהמ"ז היא משום הנאת מעיים, אזי בהקיא אינו יכול לברך ברכהמ"ז כיון דאין לו הנאת מעיים.

והנה איתא בגמ' (חולין סוף פרק גיד הנשה) דאם אכל חצי זית איסור והקיא חוזר ואכל חצי זית איסור דחייב על אכילתו, שהרי נהנה גרוננו בכזית, ועפי"ז כותב בשו"ת קול אליהו (סי' ט') דה"ה לענין ברכה איכא למימר בתר הנאת גרוננו אזלינן ואע"ג דקיי"ל כל שנתעבל המזון שבמעיו שוב לא יברך וה"נ אין לך עכול גדול מזה שהרי הקיאו, הא ליתא דלא יבצר אם לא נשאר לו תמצית מן המאכל במעיו, אמנם במי שאכל כזית ממש והקיא שיעור כזית ממש בהא ודאי לא יברך לאחריו שהרי נתעבל, עכ"ד.

אמנם באמרי בינה (או"ח ח"א סי' ט"ו) חולק עליו, ונראה דאינו חייב בבה"מ עד שיהנה מעיו בכזית בין להסבורים דחייב מדאורייתא ובין להסבורים דמדאורייתא א"ח עד שיהי' שבע מאכילה רק מדרבנן חייב על אכילת כזית מ"מ מודים דא"ח עד שיהנה מעיו בכזית מדכתוב ואכלת ושבעת וברכת הרי גילתה לנו התורה דעל שם אכילה בלבד א"ח בבהמ"ז עד שיבא למעיו היינו שיהי' שבע ואף דחו"ל החמירו לברך אף על כזית היינו דזה הוי לפעמים שיעור שביעה מ"מ בעינן שיבא לתוך מעיו כזית, ועיין רא"ש ברכות (פ"ב סי' ו') שכ' בטועם ופולט טפי מרביעית חשיבא הנאה לענין תענית ומ"מ ברכה לא צריך כיון שאינו נהנה בתוך מעיו ע"ש. הרי דדקדק אף לענין ברכה קודם המזון דבעי דוקא הנאת מעיו והיינו דלא עדיף מברכה שלאחר המזון דבעי ג"כ דוקא הנאת מעיו מדכתוב ואכלת ושבעת. וכן מצאתי מכבר בפ"מ (ח"א סי' כ"ז) דכ' דנהי באכילה של איסורים חייב בכזית מצומצם ומצטרף של בין החניכים כמבואר סי"פ גה"נ שם מ"מ בבה"מ אינו מצטרף דבעי שישבעו מעיו והביא ראייה מדברי הרא"ש הנו' וכ"כ בפמ"ג בא"א (סי' ר"י סק"א) וכו'.

וכן נראה ג"כ אם אכל או שתה והקיאו דא"ח לברך בהמ"ז כיון דלא שבע מזה, וראיתי בס' קול אליהו וכו', ולמ"ש דאינו דומה אכילת איסורין לענין אכילה דבהמ"ז דבוה לכו"ע בעי אכילת שביעה היינו הנאת מעיו א"כ אף באכל יותר מכזית כל שהקיאו אף אם נשאר מעט במעיו א"ח לברך בהמ"ז, עכ"ד ע"ש עוד באריכות. ומצאתי גם באגלי טל (מלאכת טוחן סק"ב אות ב') שכתב ג"כ דברכהמ"ז תליא העיקר בהנאת מעיו ולא בהנאת גרון, ע"ש.

וכדברי האמרי בינה שכתב להביא ראי' לעניינינו מדברי הפנים מאירות כתב

שאלה באופן שלאחר שהניח הפח (=בלען) על האש בערב שבת ראה שהלהבה היא קטנה, האם עותר להגדיל את הלהבה.

תשובה. יש מגדולי הפוסקים שכתבו שטוב להחמיר שלא להגדיל את הלהבה לאחר שנתן את פח על האש, שהרי בפעולתו הוא מוכיח שלא הסיח דעתו לגמרי מן האש [ואפשר שגם לא יקטין את האש]. ולכן אם רוצה להגדילה יסיר את הקדירות והפח מעל האש, ושוב יכנסה. אך בשעת הדחק יש להקל בדיעבד.

א הנה נחלקו הראשונים בטעמא דהיתר גרופה וקטומה, אם ההיתר משום הגילוי דעת שיש לו שםסיח דעתו מהאש ומביטול הקדירה, או משום ההיכר שזכר שאסור לחתות, ובוה יש לתלות שאלתינו אם מותר לשנות את הלהבה לאחר שהניח את הכיסוי.

והנה בחידושי הרשב"א בר"פ כירה פירש דברי הירושלמי שאין צריך לקטום עד שלא יהא האש ניכר בו אלא כיון שקטם קצת מוכחא מילתא שהוא מתייאש ממנה ואינו רוצה בחיתוי. ומוכח מדברי הרשב"א שההיתר בקטומה הוא משום הגילוי דעת שיש לנו שהסיח דעתו מהאש שלא צריך אש גדולה ולכן אין חשש דאתי לחתוי, וכן כתב בשו"ע הרב בסעי' א' ובמשנ"ב סקי"ד, וכן מוכח בחידושי הרמב"ן בד"ה עד שיגרוף עיי"ש.

אולם בחידושי הר"ן כתב וז"ל דאם גרף הגחלים או נתן אפר על גבי גחלים מותר דגלי אדעתיה דלא ניחא ליה בחמימות הקדירה ולא אתי לחתוי עכ"ל, ומוכח דההיתר משום שיש לנו גילוי דעת שלא צריך כבר להוסיף ביטול בקדירה שתתבשל יותר מהר לכן לא חיישי שיבוא לחתות בשבת, וכן כתב רש"י בדף ל"ח ע"ב ד"ה שאני הכא דקטומה, וז"ל וגלי דעתיה דלא ניחא לה בצמוקי עכ"ל, וכן כתב הלבוש בס"א בהסברו הראשון וז"ל או קטם דהיינו שכיסה הגחלים באפר למעט חומם, שכיון שמיעט חומם גלי דעתיה דלא ניחא ליה שיעצמק יותר ובודאי לא יחזור ויחתה עכ"ל. ומוכח מדבריהם דההיתר משום שםסיח דעתו מהתבשיל שלא צריך כבר למהר את הביטול ולכן אין חשש שיחתה, וכן כתב הרמב"ם בפ"ג ה"ד. וע"ע בכס"מ מה שהביא בזה מדברי הרמ"ך.

וא"כ לפי הרשב"א וסייעתו לכאורה יהא אסור להגדיל את הלהבה של הגו לאחר שהניח כבר את הכיסוי עליה דאז מבטל את הדין של קטומה מהכיסוי כיון שמראה לנו שלא מסיח דעתו, אולם לפי הר"ן ורש"י והרמב"ם והלבוש יהיה אסור רק באופן שהקדירה מונחת על הכיסוי אבל אם מגדל את הלהבה שיש עליה כיסוי ואח"כ מניח ליה הקדירה אז מראה שםסיח דעתו מהתבשיל שלא צריך למהר בישולו, כיון שמניחו על אש מכוסה, ובאופן שמגדיל הלהבה כשיש קדירה על הכיסוי מהני שיריד הקדירה ויניחנה שוב על הכיסוי. וע"ע בס' אוצרות השבת במדור בירורי הלכה (סי' ה') שהאריך בזה, ולבסוף כתב ד"ל דגם להנך ראשונים דס"ל דההיתר בקטומה משום ההיכר שזכר שאסור לחתות יהי' אסור בנד"ד להגדיל את הלהבה של הגו לאחר שהניח את הכיסוי דגם הנך ראשונים יסברו בקטומה והובערה דאם יעשה מעשה בידים להבעיר את האש לא יהי' לזה דין של קטומה כיון דאז יודע שלא עשה מעשה בכדי לסלק דעתו מלחתות בגחלים דמה דקטם לפני שבת הסירה אח"כ בידים, וא"כ אין לו כבר היכר שאסור לחתות, ולכן גם בנד"ד שכיסה את הגו בכיסוי ואח"כ מגדיל את הלהבה לא חשיב בקטומה אף שבשבת יש כיסוי על הגו אבל כיון שלאחר שכיסה עשה מעשה שאינו מסלק דעתו מלחתות בגחלים א"כ אין לו כבר היכר שאסור לחתות.

ב ובש"כ פ"א הע' נ"ד כתב בשם הגרש"ז אויערבאך דטוב להחמיר לא להגדיל את הלהבה לאחר שנתן את האובסט על האש דאל"כ אפשר דחשיב כגילה דעתו שגם עכשיו עלול לחתות עכ"ד.

אלא שהעיר שם (וביתר ביאור בשולחן שלמה סי' רנ"ג אות ה' כת"י) מדינא דמעזיבה שרבים סוברים דחשיב בקטומה ולא נזכר כלל שצריכים להזהר לא לחתות באש לאחר העמדת התבשילים וכן הא דקדירה ריקנית חשובה בקטומה משמע דאין זה דוקא בשבת אלא כ"ש דשרי טפי מערב שבת ואפי' אם חותה בגחלים לאחר שכבר נתן הקדירה. וצריכים בהכרח לומר דהואיל ובסופו של דבר הוא מקבל שבת ומשאיר קדירתו עומדת ע"ג מעזיבה או קדירה ריקנית מוכח שסילק דעתו מלחתות עוד באש וה"נ באבסט. אך הא גופא צ"ע דמנן ידעו הפוסקים ע"ש באריכות. ומ"מ למעשה הניף ידו שנית בשש"כ שם הע' קפ"ה

דיש להקפיד בזה, וכן בס' פני שבת (בירורים ופלפולים סוס"א) הביא כן בשם הגרש"ז א שאמר לו שטוב להחמיר. וכתב דליכא להוכיח מהא דאיתא בגמ' דף ל"ח ע"ב ופסק כן במשנ"ב סקי"ד דקטומה והובערה חשיב בקטומה, וא"כ גם בניד"ד כיון דקטומה אף שביערה אח"כ יחשב בקטומה, דמסתבר דדוקא אם קטומה נתלבתה האש מעצמה חשיב בקטומה, אבל לא שהוא הבעירה בידים. והיינו דכיון שהבעירה בידים לאחר שקטומה אז יש גילוי דעת שכן רוצה עוד לטפל באש ולא מסיח דעתו לכן חיישינן שמא יחתה בשבת.

והנה בתיקונים ומלואים לשש"כ כתב הגרש"ז ד"אפשר שטוב להחמיר בזה, והיינו דלא בריא ל' הדבר לאיסורא, ובתשובתו בפניני המאור (מאדה"ש ח"ב כ"ה - א) כתב לבאר מדוע תיקן "דאפשר" שטוב להחמיר, "מפני שאמרו לי שבעל האגרות משה או אחרים כן מתיירים", עכ"ל. אולם עיין בספר שבות יצחק (פ"ב אות ב') שכתב בדעת האג"מ דאין להוכיח מדבריו להיתר.

וכן דעת הגרי"ש אלישיב שליט"א בס' שבות יצחק (עמ' כ"ב כ"ה כ"ו) ובתשובתו שנדפס בס' אוצרות השבת (עמ' ת"ו) דאף שיש לומר דמציאות הקטימה הוא ההיכר שלא יבוא לחתות, וממילא כיון דגם לאחר הגדלת האש עדיין הפח ממעט החום ואין דרך לבשל כך, אכתי הוי היכר, מ"מ לענין מעשה אף שמסתבר כן, מ"מ כיון שלא נזכר הדבר להדיא, לכתחלה אם אפשר לא יסמוך ע"ז, ולכן אם הגדיל האש לאחר שכבר הונח הפח יסיר הפח ויניח שוב, אך בשעת הדחק אפשר להקל בדיעבד דאין בזה ביטול הקטימה

אם יש להחמיר גם שלא להקטין את האש

והוסיף עוד הגרש"ז לזון (בתיקונים ומילואים) דאפשר שגם להקטין את הלהבה אסור הואיל ומטפל בגוף האש לאחר שכבר קטם, ומיהו לכבות להבה מיותרת, כתב דשפיר נראה דמותר.

וכתב ע"ז בס' שבת כהלכה (ח"א פ"ח הע' לט) ולענ"ד הדבר צ"ע ובירור מאי טעמא יהא אסור הדבר, שהרי בטעם האיסור להגביה הלהבה הסבירו היטב שזהו מכיון שמבעירו בידים ומגלה דעתו שחפץ בחום רב כו'. אבל בנדו"ד שאדרבה, מגלה דעתו שאינו חפץ באש גדולה, אמאי שיהיה טעם לגריעותא שלא יועיל הכיסוי כו', וגם מש"כ בס' אוצרות השבת בביאור הדבר דאיכא למימר דכל היתר הקטומה הוא שםסיח דעתו מהאש שכבר גמר לטפל בה אבל אם טיפל באש לאחר שקטומה א"כ מגלה שעדיין לא גמר לסדר האש וכן יש חשש שגם יבוא לחתות בשבת. עדיין אינו מובן לענ"ד, וכו', ובפרט למה שמתבאר במרכבת המשנה (על הרמב"ם הנ"ל) שכונת הרמב"ם היא שהסיח דעתו מלחמם התבשיל, ומובן שפעולת הנמכת הלהבה, בודאי שאינו סותר להיטח דעת זה, עכ"ד בקיצור. אולם לפי ביאור הרשב"א הנ"ל שהסכימו אתו השו"ע הרב והמשנ"ב עדיין יש מקום לחומרת הגרש"ז ודו"ק.

אם הרגילות היא לכסות את האש בעודה גבוהה ואח"כ להקטינה

ומ"מ כתבו בס' ארחות שבת (פ"ב הע' טו) דנראה שאם הרגילות היא לכסות את האש בעודה גבוהה ואח"כ להקטינה הרי זה מותר, דאין רואין בזה את הקטנת האש כביטול הקטימה, דאדרבא זהו חלק מהסדר של הקטנת האש וקטימתה, ועיקר כוונת הגרש"ז צ"ל להמנע מעיסוק חדש באש דאז בטל היסח הדעת שנעשה בהנחת הכיסוי.

לעורר לב

יש להעיר ולעורר במה שמצוי בחזרת הש"ץ שהחזן מאריך קצת בהתיבה אחרונה שבברכה, בפרט בשבתות וימים טובים, ויש אנשים שעונין כבר 'אמן' כשהחזן לא סיים כל התיבה האחרונה, דאסור לעשות כן דהוי בכלל אמן חטופה.

וכמבואר בשו"ע או"ח סי' קכ"ד סעי' ח': "לא יענה אמן חטופה דהיינו כאילו האלף נקודה בחטף, וכן שלא יחטוף וימהר לענות אותו קודם שיסיים המברך". וכתב במשנ"ב (סק"ל): קודם שיסיים - ר"ל שימתין עד שיסיים הש"ץ כל התיבה אחרונה לגמרי, ויש אנשים שמתחילין לענות בעוד שהש"ץ עומד עדיין בחצי תיבה אחרונה וזה אסור.